

– misschien zelfs uit onwetendheid. Dit zou tenminste de verdenking van de multiculturalist kunnen zijn wanneer hij het respect voor clitoridectomie als een van de vele absurde vormen van tolerantie waartoe het multiculturalisme volgens Finkielkraut aanleiding geeft, hoort afschilderen. Want, zo zal hij opwerpen, heeft Finkielkraut nooit gelezen dat infibulatie en clitoridectomie, voor ons barbaarse gebruiken, binnen het traditionele kader van die culturen waarin zij zich (nog) als een natuurlijke evidentie voordoen (of voordeden), gelden als dat waarmerk bij uitstek dat de cultuur van de natuur scheidt, en waarin de cultuur zich in de natuur insnijdt *om de barbarij op een afstand te houden*¹⁰?

Tegen die objectie van de multiculturalist valt weinig in te brengen. Maar zij helpt ons ook weinig vooruit aangezien zij op haar beurt op veronderstellingen lijkt te steunen die, zoals we gezien hebben, voor de transculturalist onaanvaardbaar zijn. Het komt er dus niet alleen op aan te breken met de naïviteit van de transculturalist die niet begrijpt dat het feit dat wij dergelijke gebruiken niet kunnen accepteren niet betekent dat wij hen niet moeten respecteren. Men moet ook nog breken met de naïviteit van de multiculturalist die niet begrijpt dat een dergelijk respect ons in niets verplicht die gebruiken *over te nemen of goed te keuren*. Wij zullen dus een andere piste volgen, d.w.z. de piste van de Ander die onder de ene of andere vorm – culturalistisch of personalistisch – de termen heeft gedicteerd waarin dit debat tussen multi- en transculturalisten gevoerd werd.

2. Verschillende pogingen om de waarheid te ontwijken

Kolakowski citeert ergens een visionaire passage van Arnold Toynbee, waaruit ik de volgende zinnen licht: ‘Onze nazaten zullen niet gewoon westerlingen zijn, zoals wij. Zij zullen de erfgenamen zijn net zo van Confucius en Lao-tse, als erfgenamen van Socrates, Plato en Plotinus; [...] erfgenamen net zo van de Cappadocische kerkvaders van de oostelijke kerk, als erfgenamen van onze Afrikaan Augustinus en onze Umbriër Benedictus; [...] erfgenamen [...] van Lenin, Gandhi en Sun Yat-Sen, als ook erfgenamen van Cromwell, George Washington en Mazzini’¹¹. Het gaat er hier niet om of deze voorspelling haar waarheid heeft bewezen of dat nog zal doen. De vraag is eerder wat een dergelijke bevestiging zou inhouden. Wat hier op het spel lijkt te staan, is, zoals Kolakowski onderstreept, het begrip ‘erfenis’ zelf. Om al de door Toynbee genoemde personen als geestelijke voorouders te bezitten, zou alles wat maakt dat de waarden en idealen van die mensen vandaag onderling strijdig zijn, zijn betekenis moeten verliezen – met het gevolg dat onze nazaat verre van twee verschillen met elkaar te verenigen, twee verschillen zal verloren hebben en de erfgenaam wordt van erflaters die er nooit ge-

weest zijn en die hem dus ook niets nalaten, zodat uiteindelijk “erven” geen grijpbare zin meer zal hebben’.

Wat Kolakowski hier opmerkt over het verleden, lijkt mij zonder meer van toepassing op de problematiek van de toekomst die de transculturalisten onder het motto van de heterogene interactie hopen te kunnen regenereren. Terwijl de multiculturalist alles op alles zet om de door hem aan te reiken erfenis zo zuiver mogelijk te houden, droomt de transculturalist ervan erfflater te worden van een erfenis die alleen het wezenlijke zal bevatten. Maar, en dit lijkt mij de suggestie te zijn in Kolakowski’s discussie met Toynbee, een dergelijke erfenis zou wel eens helemaal niets meer kunnen bevatten – tenzij natuurlijk de nieuwe gemeenschappelijke kaders die de voorvaders van verschillende culturen tot stand hebben gebracht. Maar waarom juist die kaders en niet degene die er al waren?

Het komt mij voor dat, waar het multiculturalisme *in een bepaalde (zelf)interpretatie* tot een tekort aan interactie kan leiden, de balans bij het transculturalisme in het andere uiterste omslaat: interactie wordt hier de hoogste norm, alsof dat de enig mogelijke houding is om met het Verschil om te gaan. Maar is die hyperactiviteit van de transculturalist wel het juiste antwoord in de confrontatie met het Verschil? Is het niet een nieuwe vorm van disciplineren die zich hier aandient, het soort (inter-)activisme waarmee men op bepaalde party’s lastig gevallen wordt: iedereen moet meedansen, iedereen moet met iedereen praten, zodat de grote Ontmoeting pas echt kan slagen? *Good vibrations*.

Wat hier ongetwijfeld zowel bij de multiculturalist als bij de transculturalist meespeelt, is een zekere angst die door het Verschil opgeroepen wordt en die door beiden op een, op het eerste gezicht verschillende maar in de grond gelijke manier opgevangen wordt. De angst van de multiculturalist die geconfronteerd wordt met de Ander, is dat hij zijn eigenheid zal verliezen. Hij houdt de ander dus op afstand door hem principieel gelijkwaardig te verklaren, maar in dezelfde beweging keert hij hem de rug toe en sluit zich in zichzelf op. De transculturalist die ziet waartoe dat alles kan leiden, wil koste wat kost die eenzaamheid vermijden. Hij is dus bereid om dat wat de multiculturalist eigenheid noemt, te verliezen om maar niet alleen achter te blijven. De transculturalist loopt in de ogen van de multiculturalist het gevaar de ander niet te respecteren omdat hij te veel opgeeft – en dat ook in die mate van de ander verwacht – terwijl dan weer de multiculturalist in de ogen van de transculturalist niet genoeg opgeeft en in zekere zin de ander niet ernstig neemt omdat hij hem te veel laat behouden. Beide posities hebben zo hun hoop en hun angst, maar de moeilijkheid is zoals steeds, dat de hoop van de ene de angst van de ander is. Geen van beide posities slaagt erin om in te zien dat dit heen en weer eigenlijk het gevolg is van het feit dat zij beiden ‘*beyond hope and fear*’¹² zijn, zij het niet op dezelfde manier.

Laat mij proberen deze opmerking te verduidelijken door de discussie tussen multi- en transculturalisten te hernemen in een ander register dat hier trouwens voortdurend op de ach-